

СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ДОКТРИНАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

Абдалказим Мутана Абасс

В основі правової глобалізації, що виступає однією з найважливіших граней і формою загальної глобалізації й найважливішим предикатом глобальної інтеграції, лежить, насамперед, проблематика співвідношення національного (внутрішньодержавного) і міжнародного права. Зважаючи на провідну роль конституційного права в національній правовій системі й системі національного законодавства, така проблематика більш конкретно й точно може бути визначена як проблематика співвідношення національного конституційного та міжнародного права.

В умовах глобалізації й міждержавної інтеграції зазначена проблематика об'єктивується та актуалізується, бо участь держав у зазначених процесах носить об'єктивний характер і не може нівелюватися економічною й політичною автаркією. Отже, визначення та дослідження проблематики співвідношення національного конституційного й міжнародного права має великий науковий інтерес і праксеологічне значення.

У тому чи іншому аспекті проблематику співвідношення, взаємодії, застосування, узгодженості, використання й дії міжнародних норм у внутрішньодержавному (національному) праві, насамперед у національному конституційному праві досліджували велике коло вчених правознавців, насамперед, фахівців з міжнародного публічного права, наприклад, роботи Є.М. Аметистова, І.П. Блищенка, В.Г. Буткевича, О.С. Гавердовського, Г.В. Ігнатенко, Д. Б. Левіна, І.І. Лукашука, С.Ю. Марочкіна, Б.Г. Манова, М.В. Миронова, Р.А. Мюллерсона, О.Н. Талалаєва О.І. Тіунова, Ю.О. Тихомирова, Є.Т. Усенка, С.В. Черниченка та ін.) Вони зазначали, що виникнення цієї проблематики було зумовлено об'єктивним процесом розвитку співробітництва держав на міжнародній арені, де відносини суб'єктів регулюються міжнародним правом, поглибленням його впливу на внутрішньодержавне (конституційне) право в контексті модифікації економічних, соціальних, політичних, культурних відносин усередині країни під міжнародні зобов'язання держави, що містяться в нормах міжнародних договорів, які нею підписано. Однак проблема співвідношення саме внутрішньодержавного конституційного права та міжнародного права поки не знайшла свого належного теоретичного й практичного обґрунтування та вирішення в конституційному праві України, що робить її актуальною саме з позицій національного конституційного права. Хоча вітчизняні вчені-конституціоналісти приділяли відповідну увагу вказаній проблематиці, вона переважно досліджувалась у рамках наукових шкіл з проблематики захисту прав людини, починаючи від розробки загальнотеоретичних засад (В.К. Забігайло, М.П. Орзіх, О.В. Сурилов, П.М. Рабінович, Ю.І. Римаренко, О.Ф. Скакун та ін.) і закінчуючи питаннями прав людини в конституційному (Б.Я. Кофман, В.В. Кравченко, В.Ф. Погорілко, І.Д. Сліденко, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький та ін.), муніципальному (М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, І.С. Демченко, О.Є. Єгоров, С.В. Маліков, О.В. Приєшкіна, С.Ю. Русанова, І.В. Федоров, О.О. Харченко), екологічному

© М.А. Абдалказим, 2013

(В.І. Андрейцев, М.І. Малишко, Н.Р. Малишева, О.О. Погребний, Ю.С. Шемшученко), міжнародному (Б.В. Бабін, М.В. Буromенський) та європейському (Ю.О. Волошин) праві. Проблематика співвідношення саме внутрішньодержавного конституційного права й міжнародного права в контексті міжнародних зобов'язань держави та їх виконання на внутрішньодержавному рівні фактично не досліджувалась, за виключенням наукових праць С.В. Резніченка, Д.С. Терлецького, що досліджували роль і значення міжнародних договорів як джерел конституційного права й скоріше в загальнотеоретичному аспекті. Тому зазначена проблематика залишається актуальною, особливо в контексті входження України до системи європейського права, а метою цієї статті є дослідження доктринально-теоретичних засад співвідношення внутрішньодержавного конституційного права та міжнародного права

Прийняття нової Конституції України 1996 року [1] суттєво підвищило інтерес до питань взаємодії національного конституційного права нашої держави з правом міжнародним. Крім того, відповідний розвиток державно-правового механізму забезпечення й супроводу такої взаємодії, що після цього простежується, був обумовлений:

- по-перше, об'єктивним ускладненням змісту й зростанням обсягу міжнародних зобов'язань України як суверенної незалежної держави (фактор суверенізації держави);

- по-друге, об'єктивною необхідністю формування й удосконалення конституційно-правового регулювання здійснення норм міжнародного права в національному правовому масиві (фактор відкритості національної правової системи сприйняттю міжнародного права);

- по-третє, необхідністю врахування специфіки взаємодії міжнародного права з окремими галузями національного права (фактор заглибленої синергетичної взаємодії національної правової системи з міжнародним правом).

Однак слід зазначити, що в загальнометодологічному й онтологічному аспектах проблематика співвідношення й взаємодії національного права України з міжнародним є лише органічною частиною загальної, як доктринально-теоретичної, так і праксеологічної, проблеми - співвідношення та взаємодії міжнародного й внутрішньодержавного (національного) права.

Звідси уявляється обґрунтованим, що аналіз цієї проблематики повинен здійснюватися з розкриттям доктринальних підходів до неї, що демонструють її особливий характер і домінуючу важливість для існування й здійснення демократичної правової державності в умовах глобалізації.

Є загальновідомим, що в історичній ретроспективі теоретична проблема про співвідношення внутрішньодержавного й міжнародного права виникла разом із зародженням власне міжнародного права. Однак протягом тривалого історичного періоду вона не була актуальним і принциповим питанням як державно-право-

вої (конституційно-правової), так і міжнародно-правової науки й профільної практики. Причинами цього, на думку М.В. Миронова, були специфіка та характер внутрішнього права й міжнародних відносин держав докапіталістичних формацій - тоді в особі суверена (монарха) зосереджувалися і законодавча влада, і право укладати міжнародні договори, що значною мірою усувало можливість виникнення колізій між законом і договором [2].

Сьогодні, на думку Б.Л. Зимненка, яку варто підтримати, питання взаємодії міжнародного й внутрішньодержавного права є одним з актуальних проблем не тільки міжнародно-правової, а й національно-правової системи [3]. Крім того, воно є найважливішим для виживання, функціонування й трансформації національно-правової системи в умовах глобалізації, а також могутнім аргументом для додання міжнародному праву нових можливостей у взаємодії зі своїми основними суб'єктами - незалежними державами та створюваними ними міжнародними організаціями для становлення системи міжнародного глобального співробітництва.

Разом з тим, першу наукову працю з профільної проблеми в історичній ретроспективі опублікував відомим німецький юрист Г. Трипель 1899 року [4]. У цей самий період доктринальну розробку проблеми здійснювали також В. Кауфман, А. Фердрос і деякі інші представники міжнародної доктрини. На думку американського юриста Дж. Джексона, питання про місце і значення норм міжнародного права у сфері внутрішньодержавних відносин широко обговорюється вже протягом понад ста років [5].

З огляду на той факт, що питання співвідношення міжнародного і національного права перебувало переважно у фокусі досліджень західної науки міжнародного права, остання, як відомо, виробила три основних напрями: дуалістичний і два моністичних.

Представники дуалістичного напрямку (німецький юрист Г. Трипель, італійський юрист Д. Анцилотті [6], англійський юрист Л. Оппенгейм [7]) розглядали міжнародне і національне право як самостійні правові системи, що належать до різних правопорядків, які не перебувають у співвідпорядкованості. Спочатку дуалістична концепція підкреслювала не стільки зв'язок між цими системами, скільки їх розходження й незалежність. І хоч на практиці пересікання сфер регулювання все-таки спостерігається, відповідно до доктрини дуалізму зазначені системи права не можуть пересікатися й вступати в конфлікт, за їхнім трактуванням спостерігається конфлікт зобов'язань, тобто нездатність держави поводитися у внутрішнім праві так, як того вимагає від неї міжнародне право.

Варто погодитися з дослідницею з Білорусі А. Зибайло, яка обґрунтовано вважає, що основний підхід радянської й пострадянської доктрини міжнародного права був і залишається, власне кажучи, дуалістичним, бо міжнародне і внутрішньодержавне право розглядаються як самостійні правові системи [8].

Одночасно радянська концепція міжнародного права обґрунтовувала можливість і необхідність погодженості обох систем права, підкреслювала їх взаємодію. Такі підходи, що лежать в основі досліджень радянських юристів-міжнародників, одержали своє узагальнення в монографії І.П. Блищенка "Міжнародне і внутрішньодержавне право" [9].

Характерним є те, що позитивний потенціал дуалістичної теорії відзначали не тільки радянські вчені, а й учені-міжнародники багатьох західних країн, які вважали, що "дуалістична теорія містить у собі низку

позитивних моментів, оскільки виходить із визнання суверенітету держав і відображає загальнодемократичний характер міжнародних відносин" [10].

Два інших напрями, іменовані моністичними, ґрунтуються на тім, що міжнародне і внутрішньодержавне право є складовими частинами єдиної системи права. При цьому одна частина прихильників такого підходу виходить з визнання пріоритету (примату), чи верховенства, національного права, інша, навпаки, наполягає на приматі міжнародного права над національним.

Прихильники теорії примату внутрішньодержавного права перебували головним чином під впливом Г.В.Ф. Гегеля, який вважав, що "держава є абсолютна влада на землі" і ця влада має право змінювати за своєю волею не тільки внутрішньодержавне, а й міжнародне право [11]. Представники цього напрямку в доктрині (А. Цорн, В. Даневський, В. Кауфман і ін.) розглядали міжнародне право як суму (сукупність) зовнішньодержавних прав різних держав. Необхідно зазначити, що такий механістичний підхід практично дезавував значимість зазначеної позиції, яка сьогодні не має достатньої кількості прихильників для її подальшої доктринальної розробки, супроводу, забезпечення й підтримки.

В умовах глобалізації переважна більшість прихильників теорії монізму дотримуються думки про верховенство (примат) міжнародного права над внутрішньодержавним. Причому прихильники радикального монізму (австрійський і американський учений Г. Кельзен) виходять з існування однієї системи права з ієрархічним устроєм - "вищим правопорядком" (міжнародне право) і "підпорядкованими" національними правопорядками. Вибудовуючи таку ієрархічну залежність у вигляді сходів, Г. Кельзен поміщав на її нижні сходи рішення суду й адміністративних органів, що залежать від усіх вищих норм права, а на верхні сходи - міжнародно-правові норми, що не залежать ні від якої юридичної норми. При цьому будь-яка норма національного права, що суперечила міжнародному праву, вважалася незначною в міжнародно-правовому плані й мала бути визначена як узагалі не існуюча [12]. Також Г. Кельзен заперечував поняття державного суверенітету, оскільки вважав, що держава може бути суверенною тільки в абсолютному розумінні цього слова, тобто лише тільки в тому разі, якщо домінуючою буде концепція примата національного права [13]. Такий максималістський підхід, заснований на альтернативі "чи - чи", фактично нівелював і зводив до нуля проблематику, яку ми розглянули, причому не тільки в контексті співвідношення національного і міжнародного права, але й виникнення прогресивної можливості їх кооперації.

Інші прихильники цього напрямку (Г. Лаутерпахт, Ш. Руссо, Ф. Джессеп, Ж. Ссель і ін.), маючи все-таки різні вихідні передумови в питаннях про державний суверенітет, про міжнародну правосуб'єктність індивідів і юридичних осіб і деяких інших питаннях, цілком були згодні з доктринальною позицією Г. Кельзена.

Слід зазначити, що представники двох течій монізму все ж мали спільну точку стикування - проблематику протиставлення міжнародного права державному суверенітету і виникнення їх дихотомії. Причому порушували це питання з використанням альтернативи: чи міжнародне право, чи державний суверенітет. Природно, у прихильників примату внутрішньодержавного права таке протиставлення веде до заперечення міжнародного права, а в радикальних моністів - державного суверенітету.

Однак тут варто враховувати, що і державний суверенітет, і міжнародне право є об'єктивною реальністю й фактично припускають один одного, перебуваючи в складному діалектичному зв'язку.

Становить особливий науковий інтерес визначення характеру й виду такого взаємозв'язку. Варто зазначити, що тепер у доктрині, що стосується зв'язку міжнародного й внутрішньодержавного права, відсутня єдина позиція стосовно визначення й найменування цього зв'язку.

Так, у підручнику "Міжнародне право" за редакцією Л.М. Шестакова, А.М. Талалаєва, О.О. Шибасевої, М.О. Коробової профільна глава іменується "Взаємодія міжнародного і внутрішньодержавного права" [14]. У підручнику "Міжнародне право", що написав колектив авторів за редакцією Г.В. Ігнатенка й О.І. Тіунова, міститься глава, присвячена питанню, яке ми розглянули: "Міжнародне право і внутрішньодержавне право", однак перший параграф її містить таке найменування: "Міжнародне право і внутрішньодержавне право як взаємопогоджувані й взаємодіючі правові системи" [15]. У підручнику "Міжнародне право" за редакцією Е.Т. Усенка й Г.Г. Шинкарецької відповідна глава іменується "Взаємодія міжнародного і внутрішньодержавного (національного) права" [16]. Також звертає увагу саме на взаємодію національного і міжнародного права й відомий російський дослідник Ю.А. Тихомиров [17].

Інші представники доктрини визначають взаємозв'язок, взаємозумовленість міжнародного і національного права через категорію "співвідношення". Прихильниками такого підходу є, зокрема, І.П. Блищенко [18] й О.С. Гаввердовський [19]. В авторському підручнику М.О. Баймуратова "Міжнародне публічне право" при визначенні поняття міжнародного права автор говорить про його співвідношення з правом національним [20].

І.І. Лукашук [21] і Р.А. Мюллерсон (його монографія носить найменування "Співвідношення міжнародного і національного права" [22]), у свою чергу, ставлять знак рівності між "взаємодією" і "співвідношенням" міжнародного і внутрішньодержавного права.

Дослідник Л.П. Ануфрієва, аналізуючи як один з аспектів проблеми співвідношення міжнародного й внутрішньодержавного права "вплив внутрішньодержавного права окремих держав на утворення й розвиток принципів і норм міжнародного права, з одного боку, і вплив міжнародного права на внутрішнє право окремих держав - з іншого...", відзначає фактичну "взаємодію правових систем" [23]. Вона ж відзначає, що "у вітчизняній юридичній літературі аналіз питання взаємовідносин між внутрішньодержавним і міжнародним правом традиційно ставиться в площину розгляду предмета через призму "співвідношення". Однак насправді має йтися про взаємодію явищ, вільну від підпорядкування їх один одному" [24]. Авторський колектив підручника "Міжнародне публічне право" за редакцією К.А. Бекашева, також підтримуючи тезу про взаємодію міжнародного і внутрішньодержавного права, відповідним чином поїменував Главу IV своєї праці [25].

С.В. Черніченко досліджує це питання ще глибше, відзначаючи, що явище взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права варто розглядати через узгодження згаданих систем права. Він підкреслює, що "внутрішньодержавне право повинно бути погоджено з міжнародним таким чином, щоб забезпечувати здійснення останнього" [26]. Аналогічну позицію займає й В.В. Гаврилов, який також розглядає взаємодію міжна-

родного і внутрішньодержавного права через узгодження цих систем права. Крім того, ретельне вивчення ним профільних у цьому питанні теорій трансформації, інкорпорації, імплементації - здійснюється як "теорії узгодження міжнародних і внутрішньодержавних правових норм" [27].

Уявляється, що слід все-таки погодитися з тим, що зв'язок міжнародного і внутрішньодержавного права продуктивніше називати саме взаємодією цих систем права, а не їх співвідношенням. На думку Б.Л. Зимненка, категорія "співвідношення" не відображає в повному обсязі тієї об'єктивної взаємозумовленості міжнародного і національного права, що існує в системі сучасних міжнародних і внутрішньодержавних відносин [28]. Уявляється, що варто визнати такий підхід продуктивним, тим паче що з філософських позицій категорія "співвідношення" насамперед має на увазі ізоляцію один від одного явищ, котрі співвідносяться, для їх порівняння, виявлення їхніх особливостей і практично не дає оптимальної можливості для виявлення їх взаємодії. Це підтверджується й етимологічним навантаженням цієї категорії. Так, у словнику В. Даля термін "співвідношення" розуміється як відношення "чого до чого, взаємне відношення, утримання або залежність, зв'язок, порівняльні якості; розташування один щодо одного" [29].

Термін "взаємодія", як філософська категорія, уявляється й етимологічно, і в контексті колабораційного потенціалу набагато багатше у функціональному аспекті й багатогранніше - він відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і породження одним об'єктом іншого [30].

У доктрині міжнародного права категорію "співвідношення" розглядають через моністичну й дуалістичну теорії. На думку авторів колективного підручника "Міжнародне право" за редакцією Г.В. Ігнатенка й О.І. Тіунова, "стосовно трактування співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права в історичному плані заведено виділяти два основних напрями: моністичний, що віддає перевагу одній з двох правових систем [міжнародна і внутрішньодержавна], і дуалістичний, у рамках якого були прихильники як рівної віддаленості правових систем одна від одної, так і їх взаємодії при збереженні самостійності" [31].

Доктрина взаємодії національного і міжнародного права більш спирається на дуалістичну теорію й додає їй продуктивного та праксеологічного характеру. Ми вже відзначали, що міжнародне і внутрішньодержавне (національне) право є об'єктивними явищами громадського життя. Але насамперед у первісно-онтологічному й конкретному аспектах вони є правовими інститутами, системами права, процес взаємодії між якими варто розглядати суцільно через правові категорії. У зв'язку з цим, правовою домінантою взаємодії міжнародного і національного права повинен бути не стільки вплив однієї нормативної системи на іншу, її домінування, а їх функціональна, діяльна взаємодія - забезпечення реалізації однієї системи права за допомогою іншої.

Щодо цього відомий вітчизняний дослідник-міжнародник В.Г. Буткевич акцентує увагу на тім, що "ефективне впорядкування обох правових систем своїх відносин залежить і від взаємоузгодження їхніх норм. Немає необхідності переводити (перетворювати) норми однієї системи права в іншу, потрібно тільки те, щоб вони сприяли, а не протидіяли одна іншій у функціонуванні" [32]. Подібний підхід ми спостерігаємо й у російського

дослідника С.Ю. Марочкина, який пише, що “завдання [взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права] бачиться не стільки в узгодженні або приведенні у відповідність норм МП [міжнародного права] і внутрішнього права, як воно неодноразово позначалося... скільки в забезпеченні функціонування, дії норм МП [міжнародного права] у правовій системі РФ” [33].

Такий “вплив”, на наш погляд, заснований і здійснюється також на підставі правового зв'язку, що виникає між національним і міжнародним правом. Тому тут необхідно говорити про здійснення правового “забезпечення”, тобто взаємодію згаданих нормативних систем через інститут “забезпечення”, а не “впливу”.

Визначаючи лінгвістично-етимологічну сутність самого терміна “забезпечення”, слід зазначити, що уявлення про нього досить широко подані в багатьох енциклопедичних виданнях і науковій літературі.

Так, у семантико-довідковій літературі термін “забезпечення” має кілька значень. Наприклад, Тлумачний словник російської мови В.І. Даля визначає термін “забезпечення” як забезпечення всім необхідним, захист від збитків, нужди, від небезпеки, що загрожує певній особі [34]. У Словнику російської мови С.І. Ожегова “забезпечити” означає “зробити щось цілком можливим, дійсним, реально виконаним; захистити, відгородити” [35]. Словник синонімів російської мови З.Є. Александрової [36] і Словник російської мови [37] пояснюють “забезпечення” як відповідний процес створення всіх необхідних умов для здійснення чогось і забезпечення будь-чого. У “Словнику української мови” термін “забезпечити” означає “створити надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти когось, щось від небезпеки” [38]. Значення навантаження терміна “забезпечення”, що міститься у Великому тлумачному словнику сучасної української мови [39], має більш високий ступінь узагальнення, тому тлумачить його як дію щодо забезпечення.

У такому гносеологічному аспекті поняття “забезпечення” широко використовується в галузях юридичної науки й законодавства, зокрема в кримінології, при дослідженні проблем запобігання злочинам [40]. Про реальність і дійсність виконання із забезпечення позову відзначається в Юридичному енциклопедичному словнику 1984 року [41], а українська “Юридична енциклопедія” 1999 року визначає “забезпечення виконання зобов'язання” та “забезпечення доказів і забезпечення позову” як спеціальні заходи, спрямовані на додаткове стимулювання належного виконання зобов'язання [42].

Отже, комплексний лінгвістичний аналіз терміна “забезпечення” демонструє його багатогранну онтологічну, змістовно-етимологічну, аксіологічну, гносеологічну, телеологічну, функціональну і праксеологічну характеристики та спрямованість, що фактично й вплинуло на значимість цієї категорії в юридичній науці.

На думку українського дослідника Ю.О. Волошина, поява терміна “забезпечення” й відповідних теоретичних конструкцій профільного характеру в чинній Конституції України, саме в аспекті прав і свобод людини і громадянина, є визначальним, а сам термін:

- по-перше, є гносеологічним джерелом з визначення характеру держави в контексті її правового режиму;
- по-друге, в онтологічному сенсі визначає основний предмет і стратегічну мету діяльності держави;
- по-третє, у прагматично-демаркаційному сенсі спрямований на визначення концепції реалізації такої мети;

- по-четверте, в управлінсько-нормативному контексті спрямований на створення багатогранного, різномірного комплексного регулюючого механізму, заснованого на конституційно-правових відносинах - конституційно-правового забезпечення [43].

Як уявляється, ці фактори, що впливають з Конституції держави, виробляють, формують і реалізують відповідну управлінську парадигму, спрямовану не тільки на реалізацію прав і свобод людини в конкретній державі, а й на сприйняття національною правовою системою норм міжнародного права.

Використання терміна “забезпечення” для позначення процесів взаємодії між національним і міжнародним правом має високу методологічну цінність. Це обумовлюється тим, що загальний підхід у розробці правових категорій, на думку О.М. Васильєва, полягає в сприянні об'єднанню правових знань, розкиданих у спеціальних юридичних науках, що дозволяє розглядати правову форму громадського життя з єдиної, загальної позиції, теоретично формувати її загальну картину й тим самим сприяти цілісності пізнавальної дійсності у всіх галузях юридичної науки [44].

Покажемо тут є те, що:

- по-перше, категорія “забезпечення”, щодо взаємодії між національним і міжнародним правом, виникає безпосередньо з тлумачення й практики реалізації конституційно-правової матерії;

- по-друге, ця категорія покликана “обслуговувати” насамперед конституційне право як профілюючу галузь національного права і її вірніше буде іменувати “конституційно-правове забезпечення”, що має під собою конституційно-нормативні підстави, бо в тексті Конституції України (ст.ст. 9, 18) прямо закріплюються концептуальні та процесуально-інструментальні підстави (механізм) взаємодії вже національного конституційного й міжнародного права;

- по-третє, категорія “конституційно-правове забезпечення” покликана впливати на всю національну правову систему й усі галузі національного права, виходячи з першості й пріоритету Конституції та її норм у системі національних джерел права;

- по-четверте, категорія “конституційно-правове забезпечення” містить у собі нормативно-процесуальний механізм, що дозволяє транспонувати норми міжнародного права в норми національного конституційного права й, отже, легалізувати їх у національній правовій системі, роблячи можливим їх використання в ній;

- по-п'яте, завдяки категорії “конституційно-правове забезпечення” спостерігається процес збільшення й удосконалення конституційно-правового масиву національної правової системи за рахунок міжнародно-правового масиву;

- по-шосте, становлення такої складної категорії, як категорія “конституційно-правове забезпечення” в національному конституційному праві, є яскравим свідченням того, що взаємодія міжнародного і внутрішньодержавного права носить складний, взаємний і діалектико-обумовлений характер, який означає, що в цей час реалізація міжнародного права не може бути належним чином забезпечена без допомоги внутрішньодержавного (національного) конституційного права, як і останнє зазнаватиме значних труднощів у функціонуванні без сприяння міжнародного права;

- по-сьоме, становлення категорії “конституційно-правове забезпечення” є логічним результатом

правової глобалізації, що формує об'єктивні тенденції конвергенції національного конституційного і міжнародного права;

- по-восьме, становлення категорії “конституційно-правове забезпечення” є важливим елементом формування міжнародного конституційного права (масиву національних конституційно-правових норм, сприйнятих міжнародним правом і легалізованим ним у міжнародних договорах за допомогою держав, що легітимізують уже міжнародні норми за допомогою, по-перше, підписання таких договорів, а по-друге, шляхом упровадження таких договорів до системи національного законодавства), що виникає в результаті взаємного впливу й взаємодії національного конституційного права держав-членів світового співтовариства з міжнародним правом, формованим цими самими суб'єктами та створюваними ними міжнародними організаціями;

- по-дев'яте, становлення категорії “конституційно-правове забезпечення” є універсальним чинником у системі взаємодії національного конституційного й міжнародного права, що безпосередньо впливає на формування глобального конституціоналізму - новітньої доктрини, що тягнє до застосування конституційних принципів у міжнародно-правовій сфері з метою встановлення уніфікованого механізму глобального управління [45];

- по-десяте, у контексті взаємодії національного конституційного й міжнародного права категорія “конституційно-правове забезпечення” насамперед торкається й, власне, формує конституційно-правовий статус міжнародних договорів держави.

Резюмуючи, слід зазначити наступне:

- проблематика співвідношення національного (внутрішньодержавного) і міжнародного права є однією з найважливіших граней і формою загальної глобалізації й найважливішим предикатом глобальної інтеграції, саме вона лежить в основі правової глобалізації;

- зважаючи на провідну роль конституційного права в національній правовій системі й системі національного законодавства, проблематика співвідношення національного (внутрішньодержавного) і міжнародного права більш конкретно й точно може бути визначена як проблематика співвідношення національного конституційного й міжнародного права;

- відповідний розвиток державно-правового механізму забезпечення й супроводу взаємодії національного конституційного права України та міжнародного права був обумовлений: а) об'єктивним ускладненням змісту й зростанням обсягу міжнародних зобов'язань України як суверенної незалежної держави (фактор суверенізації держави); б) об'єктивною необхідністю формування й удосконалення конституційно-правового регулювання здійснення норм міжнародного права в національному правовому масиві (фактор відкритості національної правової системи сприйняттю міжнародного права); в) необхідністю врахування специфіки взаємодії міжнародного права з окремими галузями національного права (фактор заглибленої синергетичної взаємодії національної правової системи з міжнародним правом);

- основний підхід радянської й пострадянської доктрини міжнародного права був і залишається, власне кажучи, дуалістичним, бо міжнародне і внутрішньодержавне право розглядаються як самостійні правові системи, одночасно радянська концепція міжнародного права обґрунтовувала можливість і необхідність погодженості обох систем права, підкреслювала їх взаємодію, що

підсилювало формування доктринальних досліджень проблематики взаємодії національної правової системи з міжнародним правом саме в цьому колабораційному контексті;

- доктрина взаємодії національного і міжнародного права більш спирається на дуалістичну теорію й додає їй продуктивного й праксеологічного характеру - правовою домінантою взаємодії міжнародного і національного права повинен бути не стільки вплив однієї нормативної системи на іншу, її домінування, а їх функціональна, діяльна взаємодія - забезпечення реалізації однієї системи права за допомогою іншої;

- у процесі дослідження взаємодії міжнародного і національного права необхідно говорити про здійснення правового “забезпечення”, тобто взаємодію згаданих нормативних систем через інститут “забезпечення”, а не “впливу”;

- категорія конституційно-правового забезпечення щодо взаємодії між національним і міжнародним правом грає в сучасному конституційному праві України важливу медіаційну та інтеграційну роль, бо вона: а) виникає безпосередньо з тлумачення й практики реалізації конституційно-правової матерії; б) покликана “обслуговувати” насамперед конституційне право як профілюючу галузь національного права й прямо закріплювати концептуальні та процесуально-інструментальні підстави (механізм) взаємодії національного конституційного і міжнародного права; в) покликана впливати на всю національну правову систему й усі галузі національного права, виходячи з першості й пріоритету Конституції та її норм у системі національних джерел права; г) містить у собі нормативно-процесуальний механізм, що дозволяє транспонувати норми міжнародного права в норми національного конституційного права й, отже, легалізувати їх у національній правовій системі, роблячи можливим їх використання в ній; г) активізує процес збільшення й удосконалення конституційно-правового масиву національної правової системи за рахунок міжнародно-правового масиву; д) є яскравим свідченням того, що досліджувана взаємодія двох правових систем носить складний, взаємний і діалектико-обумовлений характер, який означає, що в цей час реалізація міжнародного права не може бути належним чином забезпечена без допомоги внутрішньодержавного (національного) конституційного права, як і останнє, зазнаватиме значних труднощів у функціонуванні без сприяння міжнародного права; е) є логічним результатом правової глобалізації, що формує об'єктивні тенденції конвергенції національного конституційного і міжнародного права; є) є важливим елементом формування міжнародного конституційного права; ж) є універсальним чинником у системі взаємодії національного конституційного і міжнародного права, що безпосередньо впливає на формування глобального конституціоналізму; з) формує конституційно-правовий статус міжнародних договорів держави.

Література

1. Конституція України 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - С. 141.
2. Миронов Н.В. Соотношение международного договора и внутригосударственного закона / Н.В. Миронов // Сов. ежегодник междунар. права. 1963. - М.: Наука, 1965. - С. 150.
3. Зимненко Б.Л. Международное право и правовая система Российской Федерации: монография / Б.Л. Зи-

мненню. - М.: Статут, 2006. - С. 9.

4. Див.: Курс международного права. - М.: Наука, 1989. - Т. 1. - С. 272.

5. Jackson H. John. Status of Treaties in Domestic Legal Systems: a Policy Analysis / John H. Jackson // American Journal of International Law. - 1992. - Vol. 86, № 2. - P. 310.

6. Анцилотти Д. Курс международного права / Д. Анцилотти; пер. А.Л. Саккетти, Э.М. Фабрикова; под ред. Д.Б. Левина. - М.: Иностр. лит., 1961. - Т. 1. - 457 с.

7. Оппенгейм Л. Международное право: Мир / Л. Оппенгейм. - М.: Иностр. лит., 1948. - Т. 1, п/т. 1. - 470 с.

8. Зыбайло А.К вопросу о соотношении международного и национального права (теоретические аспекты) / А. Зыбайло // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. - 1998. - № 3. - [Электронный ресурс]: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-270852.html>

9. Блищенко И.П. Международное и внутригосударственное право / И.П. Блищенко. - М.: Госюриздат, 1960. - 237 с.

10. Там само. - С. 70.

11. Гегель Г.В.Ф. Философия права: сочинения: в 14 т. / Г.В.Ф. Гегель. - Л.: Госюриздат, 1934. - Т. 7. - С. 349.

12. Kelsen H. Pure theory of law / H. Kelzen // Translation from the second (revised a. enlarged) German edition by Max Knight. - University of California Press. Berkley, etc., 1967. - P. 123.

13. Ibid. - P. 142.

14. Международное право: учебник / Л.Н. Шестаков [и др.]; под ред. Л.Н. Шестакова, А.Н. Талалаева, Е.А. Шибаевой, М.А. Коробовой. - М.: Юрид. лит., 1999. - С. 137.

15. Международное право: учебник / Г.В. Игнатенко [и др.]. - М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. - С. 152.

16. Международное право: учебник / Е.Т. Усенко, Г.Г. Шинкарецкая [и др.]. - М.: Юристъ, 2003. - С. 25.

17. Тихомиров Ю.А. Реализация международно-правовых актов в российской правовой системе / Ю.А. Тихомиров // Журн. рос. права. - 1999. - № 3. - С. 87.

18. Блищенко И.П. Международное и внутригосударственное право / И.П. Блищенко. - М.: Госюриздат, 1960. - С. 239.

19. Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права / А.С. Гавердовский. - К.: Вища шк., 1980. - С. 62.

20. Баймуратов М.А. Международное публичное право / М.А. Баймуратов. - Х.: Одиссей, 2003. - С. 15.

21. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть / И.И. Лукашук. - М.: БЕК, 1997. - С. 219.

22. Мюллерсон Р.А. Соотношение международного и национального права. - М.: Междунар. отношения, 1982. - 136 с.

23. Ануфриева Л.П. Соотношение международного публичного и международного частного права: правовые категории / Л.П. Ануфриева. - М.: Спарк, 2002. - С. 322.

24. Там само.

25. Международное публичное право: учебник / Л.П. Ануфриева, Д.К. Бекашев, К.А. Бекашев [и др.]; отв. ред. К.А. Бекашев. - М.: ТК Велби: Проспект, 2007. - 784 с.

26. Черниченко С.В. Теория международного права / С.В. Черниченко. - М.: НИМП, 1999. - Т.1: Современные теоретические проблемы. - С. 147.

27. Гаврилов В.В. Понятие и взаимодействие международной и национальных правовых систем / В.В. Гаврилов. - Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2005. - С. 141.

28. Зимненко Б.Л. Международное право и правовая система Российской Федерации / Б.Л. Зимненко. - М.: РАП: Статут, 2006. - С. 16.

29. Соотношение // Толковый словарь В. Даля ON-LINE. - [Электронный ресурс]: <http://vidahl.agava.ru/P215.HTM#38185>

30. Взаимодействие // Википедия: свободная энциклопедия. - [Электронный ресурс]: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B7%D0%B0%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%B5>

31. Международное право: учебник / Г.В. Игнатенко [и др.]. - М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - С. 152.

32. Буткевич В.Г. Соотношение внутригосударственного и международного права / В.Г. Буткевич. - К.: Вища шк., 1980. - С. 212.

33. Марочкин С.Ю. Действие норм международного права в правовой системе Российской Федерации / С.Ю. Марочкин. - Тюмень: Изд-во ТГУ, 1998. - С. 25.

34. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В.И. Даль. - М.: Рус. яз., 1978. - Т. 2: И-О. - С. 577.

35. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова; РАН; Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова. - 4-е изд., доп. - М.: Азбуковник, 1999. - С. 427.

36. Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка: Ок. 9000 синонимических рядов / З.Е. Александрова; под ред. Л.А. Чешко. - 5-е изд., стереотип. - М.: Рус. яз., 1986. - С. 291.

37. Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. - М.: Изд-во АН СССР, 1958. - Т. 2. - С. 724.

38. Словник української мови / ред. Г.М. Гнатюк, Т.К. Черторицька. - К.: Наук. думка, 1972. - Т. 3. - С. 18.

39. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. - К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. - С. 280.

40. Герасимов С.И. Концептуальные основы и научно-практические проблемы предупреждения преступности: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / С.И. Герасимов. - М., 2001. - С. 23-24.

41. Юридический энциклопедический словарь / под ред. А.Я. Сухарева. - М.: Сов. энцикл., 1984. - С. 201.

42. Севрюгова І.Ф. Забезпечення виконання зобов'язань // Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. - К., 1999. - Т. 2. - С. 444.

43. Волошин Ю.О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: монографія / Ю.О. Волошин; за ред. М.О. Баймуратова. - К.: Логос, 2010. - С. 131-132.

44. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А.М. Васильев. - М.: Юрид. лит., 1976. - С. 96.

45. Львова Є. Конституційне забезпечення міждержавних інтеграційних процесів: сучасний стан та перспективи розвитку / Є. Львова // Юрид. журн. - 2012. - № 7. - [Электронный ресурс]: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3850>

*Абдалказим Мутана Абасс
аспірант кафедри конституційного права
та правосуддя
Одеського національного університету
ім. І.І. Мечникова
Надійшла до редакції: 22.11.2013*